

Dedikerede sangere i amatørkor under covid-19-pandemien

Sven-Erik Holgersen

Emeritus, Aarhus universitet

Abstract: The Nordic countries have a strong tradition for amateur choirs for adults that have a fundamental cultural and social importance for the participants as well as in a broader societal perspective. Since March 2020 the Covid-19 pandemic has fundamentally changed the conditions for amateur choirs and, referring to recent research, the immediate consequences of the pandemic for choir singing are briefly described. A phenomenological ground is described as point of departure for the problem: How do dedicated singers in amateur choirs experience being a choir singer in the light of the Covid19 pandemic, and what kinds of meaning do the singers connect with social, aesthetic and ethic aspects?

Interviews with 16 experienced choir singers show that singing in choir may be existentially meaningful and that musical aesthetic experiences are what they most deeply are missing since the lock down of choir singing since March 2020. Regarding the risk of contamination during the pandemic, it is a widely held opinion among the participants that each member of the choir should be responsible for her-/himself at least by complying with the given restrictions, and that the responsibility for other participants therefore should be 'reduced' (given back) to the Other's responsibility for her-/himself. In case of personal concerns, the implication is to not participate. The article discusses aesthetical, social and ethical problems related to the practice of amateur choirs and the meaning creation of the participants.

Keywords: amateur choir, Covid-19 pandemic, social relations, ethics, aesthetic experience

Indledning

Formålet med dette kapitel er at undersøge, hvordan erfarne korsangere oplever det at synge i amatørkor under covid-19-pandemien. I Norden er der en stærk tradition for amatørkor for voksne, og der er en udbredt anerkendelse af korsangs betydning for såvel den enkelte deltager som i et bredere samfundsmæssigt perspektiv.

Korsang giver anledning til 'stærke musikoplevelser' for deltagerne og for tilhørerne (Gabrielsson, 2008) og bidrager til at styrke fællesskaber og sociale kontakter (Balsnes, 2018). I de senere år er både fysiske og psykiske helsevirkninger føjet til listen af begrundelser for korsang, herunder at korsang bidrager til en oplevelse af mening og sammenhæng i livet (Balsnes, 2018; Grape et al., 2002; Theorell et al., 2020). Som én af de mest udbredte fritidsaktiviteter bidrager korsang til musikalsk dannelse, identitetsdannelse og dannelse til socialt og kulturelt fællesskab. Særligt ældre korsangere fremhæver, at deltagelse i amatørkor øger deres livskvalitet og fremmer deres sundhed gennem sociale relationer, meningsfuldhed og fortsat personlig udvikling (Lamont et al., 2018). Amatørkor kan således beskrives som musikalsk-sociale organismer, der både fordrer og befordrer normer for, hvordan deltagerne forholder sig til æstetiske, sociale og etiske aspekter af korsang (Kristoferson & Wrangsjö, 2019).

Covid-19-pandemien har grundlæggende ændret vilkårene for at synge i amatørkor. Situationen har været håndteret forskelligt i forskellige lande, og i Danmark har det såkaldte forsamlingsloft, afstandskrav på to meter og pligt til at bære mundbind eller visir medført, at det i praksis har været umuligt at gennemføre korsang og korkoncerter i flere perioder fra marts 2020 til maj 2021 og igen senere i 2021. Før udbruddet af covid-19 sang 7 procent af alle danskere i kor, men efter nedlukningen i marts 2020 valgte fire ud af fem deltagere at sætte korsangen på pause eller melde sig ud af koret (Danmarks Statistik, 2021).

Undersøgelsens problemstilling

Anledningen til nærværende undersøgelse er de umiddelbare konsekvenser, som covid-19-pandemien har for deltagere i amatørkor. Sociale, æstetiske og etiske aspekter af korsang har som omtalt grundlæggende

betydning for deltagere i amatørkor (Kristoferson & Wrangsjö, 2019; Theorell et al., 2020), og disse aspekter indgår derfor i underspørgsmål til undersøgelsens hovedproblemstilling: *Hvordan oplever erfarne deltagere i amatørkor det at være korsanger set i lyset af covid-19-pandemien, og hvilke betydninger forbinder sangerne med sociale, æstetiske og etiske aspekter af korsang?*

Spørgsmålet besvares ved hjælp af kvalitative interviews med deltagere i amatørkor om, hvordan korsangerne forholder sig til de konkrete udfordringer med at synge i kor under pandemien, og om deres forhold til korsang i det hele taget set i lyset af denne situation. Som baggrund for undersøgelsen omtales i det følgende afsnit andre undersøgelser af pandemiens umiddelbare konsekvenser for korsang.

Coronapandemiens umiddelbare konsekvenser for korsang

Covid-19-pandemien har synliggjort nogle paradokser eller modsætninger ved korsang – ikke mindst mellem positive aspekter af korsang og negative følger af pandemien. Kristoferson og Wrangsjö (2019) præsenterer som nævnt stærke argumenter for at deltage i korsang i bogen “Det är farligt att inte sjunga”, men under pandemien er sang paradoksalt nok forbundet med potentielt dødelig smitte. Adskillige kor forskellige steder i verden har rapporteret om omfattende smitte efter korsessions. Hamner et al. (2020) undersøgte smittespredningen i “the Skagit Valley Chorale”, Washington, hvor 53 ud af 61 sangere blev smittet efter at have deltaget i en enkelt session på to en halv time. To af de 53 smittede døde af sygdommen. Efterfølgende har Miller et al. (2021) beregnet, at smittespredning gennem aerosoler kunne være reduceret med 50 procent med helt enkle tiltag som udluftning og god ventilation samt ved at forkorte sessionen fra to en halv til en time.

O’Keeffe et al. (2020) beskriver en række tilfælde af smitte blandt kor og peger på, at generelle restriktioner ikke er tilstrækkeligt præcise, og at hvert enkelt kor derfor bør tage relevante forholdsregler. Holding et al. (2020) advarer mod den opfattelse, at sangere, der er blevet raske efter covid-19-sygdom, blot kan genoptage sangen, fordi senfølger kan være

særligt invaliderende for sangere. På den anden side viser pilotprogrammer på bl.a. Karolinska Institutet i Stockholm, at netop sang og deltagelse i korsang kan bidrage til rehabilitering af en sund vejrtrækning efter lungesygdom på grund af covid-19¹.

Under den første nedlukning i Danmark fra den 11. marts 2020 var al korsang aflyst, men efter sommerferien gav den delvise genåbning af samfundet mulighed for at gennemføre korprøver, hvis deltagerne holdt to meters afstand og var iført mundbind eller visir. I løbet af efteråret meldte regeringen skiftende tal for størrelsen på tilladte forsamlinger ud, og i oktober var antallet helt nede på 10 personer. Dette forhindrede i lang tid korene i at afholde prøver og koncerter.

Selv om amatørkor har efterlevet forbud mod at mødes til fysiske kor-sessions, har de valgt at leve med forbuddet på forskellige kreative måder. Ifølge det danske korforbund, Kor72, gennemførte mange amatørkor udendørs korprøver under nedlukningen i foråret 2020, og langt de fleste kor genoptog prøverne i løbet af efteråret 2020 (Kor72, 2021, s. 3). I november 2020 var det dog kun 52 procent af medlemmerne (sangerne), der var aktive deltagere i korsang, mens resten havde taget orlov eller meldt sig ud af deres kor, fordi restriktionerne "har dræbt lysten til at synge i kor" (Kor72, 2021, s. 8). I et forsøg på at gennemføre korprøver uden at mødes fysisk er der udviklet en praksis med virtuel korsang og andre former for samsang, men virtuelle platforme giver ikke samme mulighed som fysisk tilstedeværelse for akustisk, kropsligt, følelsesmæssigt, æstetisk og socialt nærvær (Datta, 2020). Støckert et al. (2020) fandt, at struktureret musikundervisning kan fungere online, men at socialt nærvær vanskeligt kan genskabes online. Online korsang anbefales dog som strategi for at undgå social isolation under pandemien (Razai et al., 2020). Spørgsmålet er derfor, hvilken betydning det fysiske nærvær har for deltagernes sociale og æstetiske oplevelse af at synge sammen. I forbindelse med nedlukningen af korsang under covid-19-pandemien i foråret 2020 spurgte Theorell

1 Videolinks:
 Om sang og korsang som metode til rehabilitering af åndedræt efter covid-19
<https://www.facebook.com/SverigesradioP2/videos/896192087863061/>
<https://www.facebook.com/SverigesradioP2/videos/739724736921191/>
<https://www.bbc.com/news/av/uk-55819360>

et al. (2020) svenske og norske korsangere om, hvad de savnede mest. Korsangerne oplevede det sociale aspekt som det største tab, men savnet af æstetiske og emotionelle oplevelser samt den fysiske træning voksede, jo flere år man havde været korsanger.

Set i lyset af at amatørkorsang er en betydelig faktor i dansk kulturliv, er det påfaldende, hvor lidt politisk opmærksomhed der har været på de negative konsekvenser i forhold til korsang. For eksempel har der under den gradvise genåbning af samfundet været afholdt fodboldkampe med 5000 tilskuere (som da også medførte omfattende smittespredning), mens det i samme periode ikke har været muligt at afholde koncerter med kor. Danskernes generelle tillid til regeringens håndtering af coronapandemien var ved pandemiens begyndelse meget høj og har siden været svagt fallende. Kordirigenter og -sangere har skrevet i aviser og på sociale medier om deres frustrationer over de kulturpolitiske prioriteringer. Langt de fleste borgere, herunder deltagere i amatørkor, tager dog personligt ansvar og følger myndighedernes retningslinjer (Petersen & Roepstorff, 2021).

Undersøgelsens teoretiske ramme

Amatørkorsangeres oplevelse af, hvordan det at være korsanger under covid-19-pandemien, belyses ud fra et livsverdensperspektiv, og den overordnede teoretiske ramme for undersøgelsen er fænomenologisk. Problemstillingen er som nævnt sociale, æstetiske og etiske aspekter af korsang, som set fra et fænomenologisk perspektiv er tæt vævet sammen.

Det sociale aspekt vedrører deltagernes sociale relationer og deres opfattelse af koret som social organisation. Når Rosa (2019) beskriver korsang med begrebet 'resonans', er det ikke kun forstået som et akustisk fænomen. For Rosa er 'resonans' et udtryk for fundamentale relationer til omverdenen, der er nødvendige for at overleve både fysiologisk og psykologisk. Specifikt om korsang skriver Rosa:

In this context of fundamentally physical/bodily resonance, it is difficult not to feel at least momentarily in "harmony" with oneself and the world. And if one doesn't, the resulting sense of alienation will be felt all the more clearly, as a kind of tension or incongruity between physical/bodily resonances and mental/symbolic "silence". (Rosa, 2019, s. 64)

Korsang kan aktivere resonansakser i tre dimensioner på samme tid: som fysisk og kropslig resonans i rummet, som horisontal resonans mellem sangerne og som resonans i forhold til en æstetisk praksis, der er vertikalt forankret (Rosa, 2019, s. 294). Rosa henviser med sin forståelse af resonans til et kropsfænomenologisk grundlag (Merleau-Ponty, 2003), hvor krop, bevidsthed og omverden er sammenflettet (intertwined). Resonans i denne betydning er grundlaget for nærværende undersøgelses teoretiske forståelse af sociale aspekter ved korsang, men resonans er lige så relevant i forhold til æstetiske aspekter.

Det æstetiske aspekt vedrører korsangernes personlige oplevelse af at være medskabere af musikken og derigennem forbundet med en musikalsk tradition (Rosa, 2019, s. 294). Korsangere (musikere) kan opleve at være forbundet med hinanden gennem deres berørthed af musikken og det vokale udtryk, og der er en særlig gensidighed forbundet med denne situation. Sangere (musikere) kan opleve på samme tid at røre ved (udføre og lytte til) og blive berørt af musikken (Stubley, 1999). Man er på samme tid rettet mod og af musikken og de andre korsangere. Korsangere skaber musikken i fællesskab, og er gensidigt rettet af hinandens musikalske udtryk. Denne gensidighed, der også kan gøre sig gældende i forholdet mellem musikere og publikum, kan betegnes som musikalsk intersubjektivitet, nemlig flere personers samtidige rettedhed mod og af et musikalsk fænomen og hinanden (Holgensen, 2006).

Korsang er på samme tid et kollektivt og et individuelt anliggende, hvor sangeren kan opleve at være (ét med) det fælles musikalske udtryk eller at blive opslugt af det – og samtidig at være sin stemme. (Kor)sangere kan opleve sangen som “en musikalsk vokal bekræftelse på deres eksistens”, hvor det musikalsk-vokale fremtræder som en fænomenologisk enhed i oplevelsen (Leijonhufvud, 2011, s. 75). I korsang kan man også gensidigt spejle hinandens vokale udtryk for at komplettere hinandens klange og forenes i samklang (Leijonhufvud, 2011, s. 101).

Det etiske aspekt angår både deltagernes ansvar for koret som helhed og for den anden som korsanger og potentielt offer for pandemien. Et socialt møde indebærer ikke nødvendigvis fysisk berøring, men det er altid forbundet med nærhed (Levinas, 1996). Når man mødes ansigt til ansigt, indtræder man umiddelbart i et uendeligt betydningsrum, der

beror på gensidighed, og dermed har man også et etisk ansvar for den anden. Som Levinas skriver, er ansigtet ikke blot en fysisk genstand, men bliver til i mødet som en fordring om både at forstå den anden og at blive forstået.

Ansigtet, som endnu er en ting blandt tingene, bryder gennem den form, der afgrænser det, hvilket konkret betyder, at ansigtet taler til mig og opfordrer mig til at indgå i et forhold, der ikke har noget til fælles med en magt, der udøves, om den så er nydelse eller erkendelse. (Levinas, 1996, s. 194)

Hvis man erstatte “ansigtet” med “stemmen” i citatet, bliver det etiske forhold mellem korsangerne tydeligt: “... [stemmen] taler til mig og opfordrer mig til at indgå i et forhold, der ikke har noget til fælles med en magt, der udøves, om den så er nydelse eller erkendelse”.

Stemmen kan forstås som en metafor for personen, det vokale subjekt, som korsangere forholder sig sensitivt, empatisk og (selv)kritisk til. Denne forståelse af betydningsladede møder mellem mennesker har desuden været rammesættende for forfatterens syn på etiske relationer i interviewene og mellem korsangere i nærværende undersøgelse.

Metode og empiri

For at belyse korsangeres personlige oplevelser og erfaringer med korsang set i lyset af covid-19-pandemien består undersøgelsens empiri af individuelle, kvalitative interviews med erfarne amatørkorsangere ($n = 16$).²

Deltagerne blev udvalgt gennem henvendelse til veletablerede amatørkor, der synger forskellige genrer: klassiske oratoriekor, blandede rytmisk/klassisk og latin. Korene havde ca. 20–60 medlemmer. Deltagerne var desuden udvalgt for at opnå diversitet med hensyn til køn (otte kvinder og otte mænd), alder og varigheden af deres korerfaring.

Deltagernes aldersspredning var fra 39 til 71 år med en gennemsnitsalder på 58 år.

2 Nærværende undersøgelse er registreret i Aarhus Universitets fortegnelse, jf. databeskyttelsesforordningen (GDPR). Tak til de 16 amatørkorsangere, der gennem deres åbenhed og meget personlige svar har bidraget til denne undersøgelse.

Der var tale om meget dedikerede amatørkorsangere med lang korerfaring fra 10 til 45 år og et gennemsnit på 27,5 år.

Deltagerne var alle veluddannede, selv om dette dog ikke var tilstræbt, og som i de fleste amatørkor havde de meget forskellig faglig baggrund. Tre af deltagerne havde en musikuddannelse som baggrund, mens andre arbejdede inden for bl.a. sundhed, miljø, undervisning, offentlig administration og it-branchen, og enkelte var pensionerede. Alle deltagere var dedikerede korsangere, og de havde forud for udbruddet af pandemien en høj koncertaktivitet og havde i løbet af det seneste år medvirket i 6–15 koncerter.

Interviewene blev gennemført i marts og april 2021 – de fleste som onlinemøder og enkelte ved fysisk møde. Antallet af interviews blev begrænset til 16, da svarene herefter blev redundante og ikke længere bidrog med væsentlige nye perspektiver (Kvale, 2003, s. 108).

Samtalerne var præget af fortrolighed, og deltagerne fik løfte om fuldstændig anonymitet. Interviewguiden fungerede i de fleste tilfælde som en ramme for deltagerens personlige beretninger, hvoraf flere også havde privat karakter. Efter de faktuelle spørgsmål om alder, køn, korerfaring og koncertaktivitet tog de følgende spørgsmål udgangspunkt i en fælles interesse for korsang, idet jeg (forfatteren) foruden et alment kendskab til de udvalgte kor også selv synger i flere kor. Forsker og interviewpersoner havde i denne undersøgelse del i et fælles erfaringsfelt, og begge parter bidrog til at skabe mening i interviewene (Kvale, 2003), som efterfølgende blev bearbejdet af forskeren.

Samtalerne mellem forsker og korsangere var præget af en empatisk tilgang, der var åben for digressioner og uddybende perspektiver ud fra de stillede spørgsmål (Finlay, 2006).

Interviewene omfattede en række spørgsmål (herunder faktuelle) med inspiration fra Kristoferson og Wrangsjö (2019) og Theorell et al. (2020), der af hensyn til en mere overskuelig fremstilling er organiseret indenfor tre overordnede temaer:

- 1) Deltagerens oplevelse af at synge i kor med restriktioner (mundbind og afstandskrav) eller i form af online korsang (elektronisk platform eller TV).

- 2) Deltagernes syn på smitterisiko ved at synge, og i hvilken grad følgende hensyn havde betydning for, hvornår de ville genoptage korsangen:
 - a. hensynet til egen sundhed
 - b. hensynet til andres sundhed
 - c. hensynet til at opretholde korets aktiviteter
 - d. hensynet til at bidrage til kulturlivet generelt
- 3) Hvad deltagerne oplevede som det største afsavn eller værdsatte mest ved korsang set i lyset af nedlukningen:
 - a. det musikalske udbytte og den æstetiske oplevelse
 - b. det sociale udbytte og de sociale relationer
 - c. det personlige udbytte – kropsligt/fysisk og psykisk/mentalt

Alle interviews blev udskrevet efter lydoptagelsen, således at hvert enkelt interview kunne fremstå som en personlig fortælling. Desuden blev svar på de enkelte spørgsmål kodet og registreret i en sammenfattende tabel for at få overblik over svarenes forskelligheder og eventuelle indre modsigelser både horisontalt (i forhold til den enkeltes udsagn) og vertikalt (i forhold til andre deltagere). Dette trin i analysen var en fænomenologisk dekonstruktion af deltagernes udsagn. Selv om 16 interviews af ca. 30–45 minutters varighed er et forholdsvis begrænset materiale, var krydslæsning mellem tabellen (dekonstruktionen) og de udskrevne interviews nødvendig for at skabe og fastholde et nuanceret billede af personerne bag. Analysen tydeliggjorde, hvordan korsang var en del af deltagernes hele livsverden. Deltagerne er kort beskrevet ved deres køn og alder, der er anført i parentes efter citaterne, for eksempel (K69) = kvinde på 69 år eller (M48) = mand på 48 år.

Resultater – dedikerede korsangere har stærke holdninger

I det følgende præsenteres resultaterne, idet udvalgte citater illustrerer variationer og modsigelser indenfor temaerne. Interviewene vidner om, at deltagerne har stærke holdninger til korsang, og mange berører foruden sociale, æstetiske og etiske perspektiver også mere eksistentielle aspekter.

Tema 1: Lysten til at synge i kor skal ikke ødelægges af restriktioner

Interviewene vidner om et overordentligt stort engagement i betragtning af, at korsang var helt eller delvist lukket ned før og under den periode, hvor interviewene fandt sted. Mens flertallet af korsangere i Danmark valgte af holde pause eller melde sig ud af deres kor efter den første nedlukning i marts 2020, havde alle korsangerne i nærværende undersøgelse i perioder deltaget i korprøver enten fysisk eller online; syv af dem havde også deltaget i enkelte koncerter og to sang i kirkekor. Enkelte sang med på fællessang i TV, men de fleste fravalgte dette, fordi de oplevede det som musikalsk utilfredsstillende eller følelsesmæssigt akavet.

Korsangerne mødte restriktionerne meget forskelligt, men de fleste forholdt sig pragmatisk og afventende:

Jeg har ingen frygt for, at vi ikke skulle kunne starte igen på samme basis som tidligere. Når vi er vaccinerede, synes jeg bare vi skal starte igen. Jeg har masser af lyst til synge. (K65)

Selv om den særlige smitterisiko ved at synge i kor er veldokumenteret, mener flere, at der har været lidt for meget "hysteri" omkring korsang. En enkelt deltager fornægtede helt risikoen for selv at blive syg af at synge i kor under pandemien og sagde derfor: "Jeg deltager bare, som jeg plejer" (M70). Fornægtelse af smitterisikoen viser et etisk dilemma, som vi vender tilbage til under tema 2.

Nogle affandt sig bare med situationen, og flere var irriterede over restriktionerne: ... man må endelig ikke røre ved nogen, og man går i en stor bue uden om andre – det er jo meget antisocialt og uvant; det føles meget kunstigt. (K63)

Alligevel oplevede mange af korsangerne onlineundervisning og krav om at holde afstand som lærerige eller ligefrem fornøjelige udfordringer og kreative benspænd.

En deltager var dog tydeligt berørt:

Det var en ubehagelig og fremmedgørende oplevelse at synge med visir. Bagefter følte jeg ligesom en klump i maven. Man bliver ked af det. (M71a)

Oplevelsen af det følelsesmæssigt akavede og af at være fremmedgjort er udtryk for manglende 'resonans' (Rosa, 2019) med omverdenen. Den tynde skærm af gennemsigtig plastik medfører en total ændring af relationen mellem subjekt og omverden. Som sanger og kormedlem bliver man socialt og fysisk og dermed klangligt afgrænset fra de andre, og den æstetiske oplevelse bliver ikke blot reduceret, men også stærkt forandret. "Man hører mest sig selv" (K65) er den direkte konsekvens af at synge bag et visir eller med stor afstand, og denne antisociale oplevelse har samtidig den etiske implikation, at man ikke længere kan fornemme det fælles ansvar, der er selve korsangens rationale. Selv om man mest hører sig selv, er lyden bag et visir ikke genkendelig som en klingende bekræftelse på éns eksistens i verden, og det musikalsk-vokale er ikke længere en fænomenologisk enhed i oplevelsen (Leijonhufvud, 2011, s. 75).

På trods af de modstridende udsagn om konsekvenserne af restriktionerne udtrykte korsangerne generelt fortsat stor lyst til at synge i kor. Deltagernes generelt uændrede lyst til at synge i kor skal ses på baggrund af, at ingen af dem på dette tidspunkt havde været smittet med covid-19, og at de alle havde tillid til, at det ville blive muligt at synge i kor som tidligere.

Tema 2: Korsang er vigtigere end frygten for covid-19

Alle korsangerne fulgte de gældende restriktioner, og enkelte ville være særligt forsigtige for selv at undgå smitte, men alle ønskede at genoptage korsangen hurtigst muligt. En umiddelbar konklusion kunne derfor – som i det følgende udsagn – være, at risikoen for smitte ikke afholder deltagerne fra at genoptage korsangen.

Det har været en øjenåbner, at der ryger partikler rundt i luften – men ikke noget der vil afholde mig fra at synge i kor. (M46)

Hensynet til egen og andres sundhed rummer et konfliktfyldt spørgsmål om etik. Næsten alle mente, at hvis man overholdt gældende restriktioner, kunne man ikke påtage sig ansvar som potentiel smittebærer, og mange sagde direkte, at de andre korsangere måtte tage ansvar for sig selv.

Hvis man følger retningslinjerne, skal jeg ikke lægge noget oveni. Nogen har valgt at gå på pause, og det er jo fint, hvis man føler sig i risiko. Så skal vi andre ikke tænke mere over det. (M69)

Spørgsmålet er, om den enkelte korsanger hermed har deponeret sit etiske ansvar hos myndighederne, eller om man blot må konstatere, at alle korsangere selv ved, om de er i en særlig risikogruppe og derfor må tage ansvar for sig selv? Hensynet til at opretholde korets aktiviteter var vigtigt for alle korsangerne, men nogle få vægtede samtidig hensynet til kulturlivet meget lavt. Denne sanger var et dedikeret medlem af flere kor:

Amatørkor er vigtigt primært for dem, der synger i koret. Som tiden er i dag, er klassisk kormusik ikke det mest hotte for publikum og for samfundet. (M70)

De fleste deltagere lagde dog stor vægt på, at amatørkor spiller en vigtig rolle for kulturlivet, og at dette var vigtigt for dem, når de genoptog korsangen.

Det er jo én af de store ting, vi gør som amatørkor, at holde gang i kulturlivet, og vi er med til at give professionelle musikere et levebrød, hvilket er en væsentlig men ofte upåagtet ting. Men også i form af at vi danner vores publikum, samtidig med at vi selv får nogle store kulturoplevelser. (K69)

Selv om pandemien stadig var kritisk på tidspunktet for interviewene, blev hensynet til både egen og andres sundhed tilsyneladende tillagt mindre betydning end korenes fortsatte aktiviteter. Det stærkeste argument for at synge i kor var tilsyneladende at bidrage til kulturlivet, som flere korsangere formulerede meget klart:

Det vægter jeg ekstremt højt. Det gør nærmest ondt i sjælen, hver gang vi får en aflysning. Vi kan jo mærke det på publikum. (K41)

Vores repertoire er så særegent, og det går lige i hjertet på publikum ... den oplevelse vil jeg godt fortsætte med at give folk. (M48)

Det stærke ønske om at dele store musikalske oplevelser med publikum har både sociale og æstetiske aspekter, der udfoldes yderligere under tema 3.

Tema 3: Det største er den æstetiske oplevelse; den er livsbekræftende

Korsangerne blev spurgt, hvad de havde savnet mest eller hvad de glædede sig mest til, når korsangen kunne genoptages. Deltagerne blev bedt om at uddybe dette i forhold til a) det musikalske udbytte og den æstetiske oplevelse, b) det sociale udbytte og de sociale relationer og c) det personlige udbytte – kropsligt/fysisk og psykisk/mentalt. Det æstetiske udbytte viste sig at være et gennemgående aspekt i både a), b) og c).

a) Det musikalske udbytte og den æstetiske oplevelse

Korsangerne lagde vægt på forskellige ting: koncertopførelsen, indstudering som proces, indlevelse i den æstetiske helhed eller at få kendskab til musikværkerne.

Længslen efter at synge til koncert blev omtalt med fokus på helt forskellige aspekter i følgende udvalgte citater, hvor der i det første fokuseres på den personlige flowoplevelse:

Koncerten er det allervæsentligste! Det at stå med koncentrationen og de der wauw-oplevelser, hvor musikken kan give det der sus. (K69)

I det næste citat fokuseres der på, at koret skal levere en intens musikoplevelse for publikum:

Den intense musikalske oplevelse er det vigtigste. Der hvor alt går op i en højere enhed, hvor koret kan levere store musikalske oplevelser for publikum. (K39)

og det tredje på at korsangeren skal “mene noget” med musikken, altså give noget personligt til publikum

Det er selve det at opføre et værk [...] Hvis folk mener noget med det, de synger, går det direkte i hjertet på publikum. (M71a)

Længslen efter arbejdet med indstudering og indlevelse i den æstetiske helhed er ikke orienteret mod en højdepunktsoplevelse, men mod selve arbejdet alene og i fællesskab:

[...] det er et kæmpe privilegium, når jeg øver frem mod koncerter både til kor og når jeg øver derhjemme. Man har nogle måneder, hvor man fordyber sig ret intenst i sådan et værk. (M46)

Samlet set blev æstetiske oplevelser fremhævet af næsten alle korsangerne som det største afsavn i forbindelse med nedlukningen af korsang.

b) Det sociale udbytte og de sociale relationer

Lamont et al. (2018) har i et langtidsstudie vist, at voksne deltagere i amatørkor udvikler deres sociale relationer, og at dette hænger sammen med fortsat musikalsk udvikling under ledelse af en veluddannet korleder. Nærværende studie tyder på, at erfarne korsangere i amatørkor ofte lægger større vægt på det æstetiske udbytte end på de sociale relationer, selv om disse kan være afgørende for nogle korsangere. Korsang er meningskabende i sig selv, men meningen overskrider åbenbart afstanden mellem mennesker, der ellers ikke ville have oplevet eller opsøgt et møde:

Man kan skabe musikalsk mening med folk, som ellers ikke ville sige én noget i andre sammenhænge. (K48)

Nogle deltagere forholdt sig overvejende til sociale relationer som et personligt anliggende:

Koret er et mødested, hvor vi er tæt forbundne. (K39)

Det er jo de mennesker, jeg savner allermest – de er min familie. (K41)

Andre talte mere om sociale relationers betydning for korfællesskabet:

Jeg kan godt lide, at vi føler, vi er i samme båd. Jeg ved godt, at der er nogen, der er tættere på hinanden end andre, men jeg kan godt lide at være en del af fællesskabet, jeg søger ikke enkeltpersoner. (K65)

Mange udsagn peger på, at musikken og det sociale er gensidigt afhængige, men med musikken som drivkraft, selv om det kom som en overraskelse for denne korsanger:

Da jeg besluttede mig for at synge med i koret, havde jeg overhovedet ikke skænket det en tanke, at der er en social dimension, det var udelukkende musikken, der motiverede mig. Det, jeg glæder mig allermest til nu, er at møde alle folk igen, og vi kan kramme hinanden igen, men selvfølgelig glæder jeg mig også til, at vi kan synge og lave koncerter igen. (M59)

Flere andre korsangere opfattede også det sociale og det æstetiske som uløseligt forbundet eller som hinandens forudsætning, fordi korsang nødvendigvis må forstås som en social situation. Det kan opfattes som en trivial konstatering, men korsangerne havde forskellige opfattelser af, i hvilken grad korets sociale liv hænger sammen med det musikalske resultat.

c) Det personlige udbytte – kropsligt/fysisk og psykisk/mentalt

Dette spørgsmål sigtede til mere private og eventuelt eksistentielle oplevelser i forbindelse med korsang, som kunne efterlade et savn under nedlukningen. Flere af korsangerne nævnte øget livskvalitet som et vigtigt udbytte af at synge i kor:

Korsangen har eksistentiel betydning for mig – det har altid været en del af min identitet at synge i kor. (K39)

Det giver en forbedret livskvalitet, for jeg føler mig rigere og mere lykkelig ved at være med til at skabe noget unikt med musik. (K52)

Flere svar forbandt det personlige udbytte med stærke æstetiske oplevelser (Gabrielsson, 2008), som knytter sig til det personlige arbejde med musikken. M46 fortalte om indstuderingen af korværker, “der er meget smukke og bearbejder nogle af de store følelser som sorg”, og som derfor blev en del af sorgarbejdet i forbindelse med et dødsfald.

Den følgende udtalelse stiller spørgsmålet om, hvordan man kan udtrykke noget meget personligt uden at udstille sig selv.

Jeg tænker meget sang som en måde at udtrykke noget, som er meget personligt for mig. Korsang har været meget vigtigt, for at jeg kan udtrykke mig musikalsk uden at være så eksponeret som enkeltperson. Det er noget af det, der er fantastisk ved korsang – at man skal blende ind og ikke stikke ud i forhold til andre. (K54)

Her overskrides grænserne mellem personlige, sociale og æstetiske aspekter: Sang er et dybt personligt udtryk, mens korsang er et kollektivt udtryk, der kun kan eksistere i kraft af det personlige. Det personlige udtryk er forbundet med blufærdighed, fordi det overskrider intimsfæren, men det er samtidig korsangens styrke, at stemmerne kan komplettere hinanden (Leijonhufvud, 2011, s. 101).

Sammenfatning: Amatørkor er vigtige både for deltagerne og for kulturlivet

Et gennemgående træk ved erfarne amatørkorsangeres svar i denne undersøgelse var, at lysten til at synge i kor var intakt til trods for covid-19-pandemien. Korsang var en væsentlig del af deres livsindhold og havde for dem en særlig æstetisk værdi, der ikke umiddelbart kunne erstattes af noget andet. En del af korsangere kompenserede dog for savnet af korsang ved andre aktiviteter, og enkelte berettede om tab af energi og livslyst. I tråd med fremstillingen hos Theorell et al. (2020) svarede korsangerne, at selv om personlige sociale relationer var vigtige for mange, havde de æstetiske oplevelser med koret været det største afsavn under nedlukningen.

Korsangerne blev bedt om at angive, hvordan de ville vægte hensynene til egen og andres sundhed i forhold til at genoptage korsangen. Der var en klar tendens til, at deltagerne uanset køn vægtede hensynet til andres sundhed højere end hensynet til egen sundhed. Men da spørgsmålet blev uddybet i interviewet, konkluderede næsten alle paradoksalt nok, at de andre korsangere måtte tage ansvar for sig selv, hvis de følte sig som del af en risikogruppe.

De fleste af korsangerne havde tillid til, at deres kor ville kunne genoptage aktiviteterne, så snart restriktionerne blev ophævet, men nogle få frygtede, at deres kor ville tage varig skade af nedlukningen og måske ikke ville kunne videreføres efter mere end et års pause. To deltagere vurderede, at korsang ikke var vigtigt for kulturlivet, men kun for dem, der deltager (M70, K54), men det blev modsagt både af andre deltagere, der vægtede korets aktiviteter og betydning for kulturlivet meget højt, og af amatørkor statistisk bidrager væsentligt til både foreningslivet og koncertudbuddet, hvor amatørkor har et stort publikum.

En overordnet konklusion er, at sociale, æstetiske og etiske aspekter af korsang udgør et spændingsfelt for korets virksomhed, og at de æstetiske oplevelser er det væsentligste for korsangerne.

Diskussion

Korsang i lyset af covid-19-pandemien har eksponeret paradokser eller modsætninger i deltagernes forhold til at synge i kor og til de andre

korsangere. Dette diskuteres i det følgende i forhold til æstetiske, sociale og etiske perspektiver.

Æstetiske og sociale aspekter af amatørkorsang

Et gennemgående tema i interviewene var, hvordan deltagerne vurderede æstetiske og sociale aspekter som vigtige for deres deltagelse, og hvilken betydning det sociale har for det æstetiske og omvendt.

Flere af deltagerne lagde vægt på, at koret er en enhed af *forskellige* stemmer. Enheden af ens egen stemme og de andres stemmer er lige så fundamental for korsang (samsang) som enheden af det musikalsk-vokale (Leijonhufvud, 2011). Tilsyneladende er diversitet vigtigere end det sociale fællesskab i sig selv, fordi diversitet betyder rigere æstetiske oplevelser. Kun 5 ud af 16 deltagere sagde, at sociale relationer er personligt vigtige for dem, og disse fem sagde andre steder, at korets grundlæggende berettigelse er de musikalske oplevelser både for deltagerne og for publikum.

Korsang er således ikke primært sociale møder, men kan beskrives som musikalsk-vokale møder, nemlig møder i samsang (og derfor også samklang) med andre korsangere og deres vokale andethed. Disse møder er blevet udfordret under coronakrisen.

Det intime og det intimiderende

Det vokale møde mellem korsangere, der har et gensidigt og fælles ansvar for den musikalske helhed, blev i det teoretiske afsæt sammenlignet med ansigt-til-ansigt møder mellem mennesker (Levinas, 1996). Nogle af korsangerne beskrev korsang som livsbekræftende, og stemmen kan tilsvarende opleves som en bekræftelse på ens egen – og den andens – eksistens (Leijonhufvud, 2011), men korsang kan også være ramme for eller årsag til pinlige, intimiderende eller smertefulde oplevelser, som når korsangen bliver begrænset af restriktioner, og man ikke kan udtrykke sig frit i sang.

Sang er en af de mest intime menneskelige udtryksformer, og sang i fællesskaber er derfor forbundet med oplevelsen af, at den, der synger, afslører sin sårbarhed, som K54 talte om ovenfor. Under pandemien har

restriktioner om færre deltagere og større afstand eksponeret den enkelte, som derved bliver mere sårbar. Situationen tydeliggør, at sårbarhed er et grundlæggende og nødvendigt vilkår for korsang. Restriktioner eller ligefrem forbud mod at synge sammen har virket fremmedgørende, fordi selve det at synge er meningsfuldt, allerede før man er begyndt. Restriktioner mod at synge er derfor at lægge hindringer i vejen for noget fundamentalt menneskeligt – lysten og evnen til at udtrykke sig vokalt. Mange oplevede dette i forbindelse med kravet om at bruge visir – som fx M71a: “Det er fremmedgørende at synge med visir – man får en knude i maven”. Visir og mundbind er åbenlyse tegn på fremmedgørelse, og det er i sig selv intimiderende at bære disse tegn i en situation, hvor formålet er at kunne synge frit og åbne sig for hinanden og omverdenen.

Det står i modsætning til, at sang er forbundet med social forståelse og dannelse af vokale og sociale fællesskaber, eller som én af korsangerne udtrykte det: “en fælles social-semiotisk skaben af musikalsk mening” (M66). Det intime ved sang er også forbundet med den fælles menings-skabelse, der opstår, når man spejler sin stemmes klang, udtryk, energi m.m. i andres stemmer – eller når en anden spejler ens stemme med et udtryk, som man ikke var sig bevidst (Leijonhufvud, 2011). Det kan også være intimiderende, hvis en andens stemme ved sin blotte fremtræden opleves som et musikalsk overgreb. Levinas (1996) omtaler det ideale møde ansigt til ansigt, “der ikke har noget til fælles med en magt, der udøves, om den så er nydelse eller erkendelse”, men det intime vokale møde kan jo netop være udtryk for magt.

Deltagerne var ikke overraskende enige om, at det er “musikalsk utilfredsstillende eller følelsesmæssigt akavet” at synge med på fællessang i TV (K63). Foran TV’et føler man sig alene, fordi man ikke får nogen respons, og dermed kan man ikke skabe *fælles* mening i nuet. I denne akavede situation bliver selve sangens intimitet fortrængt af den intimiderende mangel på resonans med omverdenen.

Nogle har deltaget i online korprøver og accepteret dette som et benspænd, der var nødvendigt for at opretholde korprøverne. Selv om intimiteten og nærværet i samsang online aldrig kan blive som ved et fysisk møde, har nogle af deltagerne udviklet teknikker til at gennemføre meningsfulde korprøver. Benspænd kan være lærerige, men ingen

deltagere forestillede sig, at online korprøver kunne erstatte det fysiske møde.

Det etiske forhold – ansvaret for den anden i korsang

I daglig praksis har korsangere ansvar for både sig selv, deres med-korsangere og for koret som helhed – herunder korets musikalske/æstetiske udtryk. Nærværende undersøgelse har fokuseret på, hvordan ansvaret må udøves i en balance mellem det æstetiske, det sociale og det etiske under en pandemi med potentielt dødelig smitte.

Under covid-19-pandemien har det været påbudt at holde social afstand ('social distancing'). Dette er egentlig en misvisende formulering, fordi hensigten har været at opretholde fysisk afstand eller endda fysisk isolering for at mindske risikoen for smitte. K63 sagde, at "man går i en stor bue uden om andre – det er jo meget antisocialt og uvant, det føles meget kunstigt."

En af sangerne (M66) beskrev sit ideal for korsang i social, æstetisk og etisk balance med begrebet "mindfulness", hvilket for ham betød, at alle skal have det godt i koret, og at alle skal opleve at være i musikalsk balance. Denne forståelse af mindfulness tydeliggør, at social afstand i korsang er en selvmodsigelse, fordi nærvær er en fælles præmis for, at alle kan opleve musikalsk balance og at blive ét med den æstetiske helhed.

Det kan synes paradoksalt, hvis det vokale udtryk og den æstetiske helhedsoplevelse i korsang vægtes højere end korsangeres gensidige ansvar for den fælles sundhed under covid-19-pandemien, fordi en sund stemme er en forudsætning for at kunne bidrage musikalsk i koret. Men rationalet er, at korsangen har uerstattelige æstetiske og sociale kvaliteter, som den enkelte deltager må tage ansvar for ved at overveje sin egen deltagelse, og hvis man selv er syg eller bekymret for sin egen sundhed, må ansvaret udmøntes ved *ikke* at deltage. Ansvaret for den anden kan ikke udøves ved at holde afstand og må derfor reduceres (føres tilbage) til andres ansvar for sig selv. Da der ikke kan opstilles entydige rammer og regler for korsang, er det derfor helt nødvendigt, at den enkelte tager personligt stilling til de risici, der er forbundet med at synge i kor.

Konklusion

Covid-19-pandemien har direkte (gennem smitte) eller indirekte (gennem restriktioner) i perioder gjort det vanskeligt eller umuligt at gennemføre prøver og koncerter med amatørkor. Set i lyset af pandemien gav sangerne i nærværende undersøgelse meget personligt udtryk for, at korsang for mange er væsentligt livsindhold, der har eksistentiel betydning for dem, og at æstetisk mening kan være vigtigere end sociale relationer.

Undersøgelsen tyder på, at æstetiske, sociale og etiske aspekter af korsang udgør et spændingsfelt, hvori den enkelte korsanger finder motivation til at synge i kor, uanset at covid-19-pandemien aktuelt har forhindret det.

Referencer

- Balsnes, A. H. (2018). Singing for a better life: Choral singing and public health. I L. O. Bonde & T. Theorell (Red.), *Music and public health. A Nordic perspective*. Springer.
- Danmarks Statistik (2021). Rapport nr. 224. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtml?cid=46064>
- Datta, A. (2020). Virtual choirs' and the simulation of live performance under lockdown. *Social Anthropology*, 28(2), 249–250.
- Finlay, L. (2006). Dancing between embodied empathy and phenomenological reflection. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 6(sup1), 1–11.
- Grape, C., Sandgren, M., Hansson, L. O., Ericson, M. & Theorell, T. (2002). Does singing promote well-being? An empirical study of professional and amateur singers during a singing lesson. *Integrative Physiological & Behavioral Science*, 38(1), 65–74.
- Hamner, L. (2020). High SARS-CoV-2 attack rate following exposure at a choir practice – Skagit County, Washington, March 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 69.
- Helding, L., Carroll, T. L., Nix, J., Johns, M. M., LeBorgne, W. D., & Meyer, D. (2020). COVID-19 After Effects: Concerns for Singers. *Journal of voice: official journal of the Voice Foundation*, So892-1997(20)30281-2. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2020.07.032>
- Holgersen, S. E. (2006). Den kropslige vending. En fænomenologisk undersøgelse af musikalsk intersubjektivitet. I F. V. Nielsen & S. Graabræk Nielsen (Red.), *Nordisk musikpedagogisk forskning. Årbok*, 8.

- Kor72 (2021). Konsekvenser af Covid-19. Undersøgelse blandt Kor72 medlemskor, efteråret 2020. https://www.kor72.dk/images/PDF/Rapport_Kor72_final_181.pdf
- Kristoferson, L. & Wrangsjö, B. (2019). *Det är farligt att inte sjunga: vad det betyder att sjunga i kör-musikaliskt, psykologiskt och socialt*. Carlssons.
- Lamont, A., Murray, M., Hale, R. & Wright-Bevans, K. (2018). Singing in later life: The anatomy of a community choir. *Psychology of Music*, 46(3), 424–439.
- Leijonhufvud, S. (2011). *Sångupplevelse – en klingande bekräftelse på min existens i världen: en fenomenologisk undersökning ur första-person-perspektiv*. Licentiatuppsats. KMH-förlaget.
- Lévinas, E. (1996). *Totalitet og uendelighed*. Hans Reitzels Forlag.
- Miller, S. L., Nazaroff, W. W., Jimenez, J. L., Boerstra, A., Buonanno, G., Dancer, S. J., Kurnitski, J., Marr, L. C., Morawska, L. & Noakes, C. (2021). Transmission of SARS-CoV-2 by inhalation of respiratory aerosol in the Skagit Valley Chorale superspreading event. *Indoor Air*, 31(2), 314–323.
- O’Keeffe, J. (2020). *COVID-19 Risks and precautions for choirs*. National Collaborating Centre for Environmental Health.
- Petersen, M. B. & Roepstorff, A. (2021). *Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien. Resultater fra HOPE-projektet*.
- Razai, M. S., Oakeshott, P., Kankam, H., Galea, S. & Stokes-Lampard, H. (2020). Mitigating the psychological effects of social isolation during the covid-19 pandemic. *BMJ* 2020; 369:m1904. <http://dx.doi.org/10.1136/bmj.m1904>
- Rosa, H. (2019). *Resonance. A sociology of our relationship to the world*. Polity Press.
- Stuble, E. (1999). Musical listening as bodily experience. *Canadian Journal of Research in Music Education*, 40(4) 5–7.
- Stöckert, R., Bergsland, A. & Xambó, A. (2020). The notion of presence in a telematic cross disciplinary program for music, communication and technology. I Ø. J. Eiksund, E. Angelo & J. Knigge (Red.), *Music technology in education – Channeling and challenging perspectives* (s. 77–101). Cappelen Damm Akademisk.
- Theorell T, Kowalski J, Theorell AML, Horwitz EB. (2020). Choir Singers Without Rehearsals and Concerts? A Questionnaire Study on Perceived Losses From Restricting Choral Singing During the Covid-19 Pandemic. *Journal of Voice*. Dec 4: S0892-1997(20)30422-7. doi: 10.1016/j.jvoice.2020.11.006. Epub ahead of print. PMID: 33288380.